

A lakiteleki találkozó három évtized múltán

Egy előadásban említettem, ha a magyarság XX. századi történelmét tablószerűen kellene valamely új-guineai egyetem diákjainak bemutatnom, alig tucatnyi, földrengésszerű eseményt ragadnék ki. Nem a világháborúkat, a régió vagy Európa sorsát, a világot megrengető gazdasági és politikai válságokat, hanem elsősorban olyanokat említenék, amelyek a nemzet belső életét, a politika és a társadalom szerkezetét, kultúráját és identitását határozták meg, mint amilyen például a háromnegyed évszázadra visszatekintő Szárszói Találkozó vagy az 1956-os forradalom és szabadságharc néhány napja és ebben a sorban, a század talán utolsó, mélyről felszakadó kitörése, a három évtizeddel ezelőtti Lakiteleki Találkozó volt. S ha az időhatárt a nyolcvanas évekbeli népi-nemzeti mozgalomra kellene szűkítenem, ugyanígy tennék a Bethlen Gábor Alapítvánnyal, a lakiteleki Antológia-esttel, az Írószövetség 1981-es és 1986-os közgyűlési csatáival, a felrúgott második monori találkozóval, Nagy Gáspárral és a *Tiszatáj*, a *Forrás* és a *Mozgó Világ* folyóiratokkal, Csoórral, Kiss Ferencsel, Für Lajossal, Csurkával, Lezsákkal, Csengeyvel, Kiss Gy. Csabával és a többiekkel.

Azt ma már tudjuk, hogy a népi-nemzeti mozgalom a hetvenes évek végétől, az 1959-es Állásfoglalás taglózását követően történetének egy új szakaszát élte, ha kitérőkkel is, de elindult Lakitelek felé. Ezért az MSZMP Politikai Bizottságnak 1986-ban elfogadott harmadik ellenzéki párthatározata, úgy gondolom, téves diagnózist állított fel – amelyet a liberális, baloldali történetírás, például Csizmadia Ervin monográfiája vagy Ripp Zoltán rendszerváltozás története ismét napjainkban –, amikor is a pártállami vezetés önmagát nyugtatva úgy értékelte a belpolitikai helyzetet, hogy nincs nagyobb baj, mert a nemzeti radikális ellenzék, bár társadalmi tömegbázisát tekintve a párt hegemon uralmát is veszélyeztethetné, de nem rendelkezik szervezettel és politikai programmal, nem lépett az illegalitás útjára, lényegében kis potenciájú eszmei irányzat. Közbevetőleg jegyezzük meg, e határozatnak szinte azonnali cáfolatát adta az alig egy évvel később megrendezett Lakiteleki Találkozó. A határozat sze-

rint ezzel szemben állt a demokratikus ellenzék, amelynek van ugyan programja, illegális tevékenységet is kifejt, de ők meg éppen a társadalmi támogatottságuk hiányában nem jelentenek veszélyt a hatalomra. A párt kulturális és szellemi állapotáért felelős vezetés, elsősorban Aczél György és köre ezért a két irányzat közötti árok ásását és mélyítését tartotta elsődleges feladatának, az egyiket antiszemitának, a másikat sznob belvárosi úrifíúknak bélyegezve egymás előtt.

A pártvezetés legfelső köreinek szánt nyugtató hatású összefoglalónak azonban élesen ellentmondott az állambiztonsági szervek mindennapos tevékenységének tapasztalata. Az elhárítás ugyanis ekkor már pontosan érzekelte, hogy a népi-nemzeti mozgalom minőségileg túljutott az ellenzéki határozatban írt állapoton, és a figyelme középpontjában álló „Subásokról” tudta, hogy a szervezettség sokkal magasabb szintjén állnak, ha nem is a hagyományos politikatörténeti fogalmak szerint, és ha nem is pontokba szedett, de jól körülhatárolható szellemi-politikai programjuk van. Az ő ellenzékről alkotott képük tehát sokkal közelebb állt a „lakiteleki” valósághoz.

Némi kitéréssel említsük meg azt is, hogy ez a nyolcvanas évek közepén lendületet kapó folyamat a hetvenes évek elején is lezajlott egyszer a Kiss Ferenc vezette szellemi kör működése kapcsán. A népi-nemzeti ellenzék akkori generációja – Für Lajos és Czine Mihály mellett Kiss. Gy. Csaba, Bíró Zoltán, Bakos István és sokan mások – kiszorulva a főváros, az országos kulturális és szellemi élet, Pándi Pál, Király István, Szerdahelyi István, E. Fehér Pál fémjelezte, Aczél György által irányított és meghatározott fórumairól. Az Ilia Mihály által szerkesztett *Tiszatájon* keresztül – ha csupán egy-két évre is – korlátozott országos nyilvánossághoz jutott, és egy markáns, a nemzeti hagyományokra, az elszakított magyarság helyzetére és jogfosztottságára, a magyar társadalom legfontosabb problémáira – így például a népesedési kérdésre – összpontosító program alapján fenyegette a pártállami ideológia hegemóniáját. Az állambiztonság akkor a pártvezetéssel együtt elég erős volt ahhoz, hogy Ilia lemondatásával és sorozatos retorziókkal, letiltásokkal ezt a szerveződést a víz színe alá nyomja. A nyolcvanas évekre azonban a belügyi szervek azzal szembesültek, hogy a népi-nemzeti ellenzék mögött már olyan társadalmi támogatottság áll, amely nem az illegalitás és így a betilthatóság világában mozog, hanem a nyilvánosság egy olyan mezsgyéjén, mely kikerülte a pártállam által felügyelt és engedélyezett színteret, de mégsem mozdult a betilthatóság irányába.

A szervezetszerűség felé tett első lépést a nemzeti mozgalom – Bakos István ötlete alapján – 1979-ben tette meg: s bár a Bethlen Gábor Alapítványt csak 1985-ben jegyezték be hivatalosan, a nyolcvanas évek elejétől egy jól meghatározható körben már szellemi műhelyként folytatta tevékenységét, koordinálta és szervezte a nemzeti ellenzéket, s a rendszerváltás előtti társadalomban egyedülállóan biztosította egy majdani politikai mozgalom háttérét, a lengyelországi példából is merítve. Az Alapítvány által létrehozott és működtetett fórumok, Kiss Gy. Csaba szavaival élve: „Hajszálcsövekké váltak a diktatúra

szerkezetében, más értékrendszert, gondolkodás- és magatartásmódot közvetítő hajszalcsövekké...”. A nyomásgyakorlás új szervezeti formáját honosította meg „civiltársadalmi műhelyek”, a „szabadság kis köreinek” létrehozásával, az autonómiára törekvés igényével, teret biztosítva olyan társadalmi mozgásoknak, amelyek a pártállam által meghatározott színterekről kiszorultak – ha szabad így fogalmaznunk –, s a kultúra, a politikai és a szellemi élet egy új dimenzióját hozva létre. A kommunista diktatúrában az Alapítvány gondolata azért keltett riadalmat és tanácstalanságot – s a Kádár-rendszer ezért folytatott fél évtizedes küzdelmet az alapítvány legalizálása ellen –, mert ezzel a nemzeti radikális csoport a szervezettség egy magasabb fokára lépett, s a közösségi célokat szolgáló, nagy magyar és európai hagyományokkal rendelkező, majd Révai József által betiltott alapítványi forma újra élesztésével olyan független szellemi és szervezeti keretet hozott létre, amely alternatívát jelentett az egységes és homogén, központilag irányított és felügyelt államhatalommal és szervezetrendszerrel szemben. Az Alapítvány egyszerre volt kulturális autonómia központ, segélyszervezet, ösztöndíj-tanács, díjkiosztó bizottság, a határokon túl élők érdekképviselői szervezete, hogy felette az államhatalomnak nem lehetett tényleges irányító és beleszólási lehetősége. Mindez pedig indokolta az állambiztonság kiemelt figyelmét, amelyet legalább száz belügyi napi operatív jelentés igazol.

Talán elegendő, ha még egy példát említünk a Lakiteleki Találkozóhoz vezető útról és az ellenzéki határozat téves helyzetértékelésre. Az 1985. októberi ellenzéki megmozdulások közül talán a legkisebb visszhangot és a legcsekélyebb nemzetközi érdeklődést a Lakiteleken, október 22-én megrendezett *Antológia-est* váltotta ki. Ez a némaság méltatlan volt az esemény jelentőségéhez.¹ Ezen est előtt ugyanis nem került sor jelentős, hazai, az 1956-os forradalomra emlékező és azt méltató, így a fennálló rendszerrel szemben demonstráló nyilvános fellépésre, amelyen közel félezer, az ország minden pontjáról érkező érdeklődő vett részt, szellemi és érzelmi egységet teremtve az anyaország és az elszakított országrészek, továbbá a nyugati emigrációba szétszórt magyarság között a magyar forradalom gondolatának – nemzeti szuverenitás, szabadságjogok, demokrácia és parlamentarizmus – égisze alatt. Az est az 1956-os forradalomra történő emlékezésével tiltakozást jelentett a kádári rendszer forradalom leveréséből származtatott véres legitimációja ellen. Jelentőségét nem radikális hangvétele adta, hanem annak tömegeket mozdító hatása, a vidék Magyarországnak megakadályozhatatlan nyilvánossága. Az esemény ezzel ki is vált az egyéb ellenzéki megmozdulások sorából, hiszen rendszertanilag hozott teljesen

1 Csizmadia Ervin ötszáz oldalas, a korszakkal, a demokratikus ellenzékkel foglalkozó monográfiája (Cs. E.: *A magyar demokratikus ellenzék*. T-TWINS Kiadó, 1995) zárójelben, két sorban említi az eseményt, abból is inkább Lezsák Sándor elbocsátását emelve ki. Pintér M. Lajos igen avatott, a népi-nemzeti ellenzékéről szóló könyvében is csak négy sornyi és egy lábjegyzetnyi szöveget szentelt az eseménynek (P. M. L.: *Ellenzékben, 1968–1987*. Antológia Kiadó, 2007).

új megoldást: nem a hatalom és az ellenzékiesség, a földalattiság és a konspiráció mezején szerveződött, hanem új teret nyitott a nem kért és nem engedélyezett civil nyilvánosság és a közös emlékezet megteremtésével. Ez a nem kért és nem engedélyezett civil nyilvánosság volt Lakitelek előszobája, vagy ha úgy tetszik, a Lakiteleki Találkozó főpróbája.

A fentiek tükrében talán nem tekinthető véletlennek, hogy – túl Kádár János személyes érintettségén – a nyolcvanas évek elejétől egyre szaporodó hatalmi erődemonstrációk a párthatározat ellenére miért éppen a nemzeti ellenzék, személy szerint például Nagy Gáspár, Csurka István, Csoóri Sándor vagy éppen Lezsák Sándor ellen irányultak, s miért helyeztek oly nagy hangsúlyt ennek az alakuló közösségnek a szétverésére. Csak ebből a nézőpontból érthető a *Mozgó Világ* 1983-as betiltása, Kulin Ferenc menesztése és ennek következtében az egész szerkesztőség lemondása, az 1984-es *Új Forrásban* és az 1986-os *Tisztában* megjelent Nagy Gáspár-versekkel szembeni, első pillanatban talán túlzón radikális fellépés is. A demokratikus ellenzék illegalitása rendszertanilag ugyanis sokkal közelebb állt a kommunista rendszer kiválasztott, az illegalitásban és konspirációban megszervezett élcsapatának ideájához, ha tetszik, házon belül könnyebben irányíthatónak és kezelhetőnek tűnhetett, mint a népi-nemzeti mozgalom földalatti ellenzékiességet meghaladni tudó fellépése, egy demokrácia nélküli társadalomban demokrataként való viselkedése. A párton kívül szerveződő legális, „föld feletti” ellenzék legális fórumokkal,² így például az Írószövetség „elfoglalása”, nyilvános alapítvány létrehozása és működtetése már csak egyetlen lépésre volt a többpárti berendezkedéstől. „Mi, nemzeti demokraták, földalatti politizálás helyett, a *föld felettit* vállaltuk – írta Csoóri Sándor. Azt vallottuk, hogy a magyar irodalom ne vonuljon a föld alá, joga van ahhoz, hogy olyan folyóiratokat adjon ki nyilvánosan, mint amilyenek a Horthy-rendszerben is megjelenhettek. [...] Ezzel [...] azt szerettem volna megerősíteni, hogy ha mi nem voltunk is olyan *legendások*, mint Konrádek, Kis Jánosék, Radnóti Sándorék, Haraszi Miklósék és még sokan mások, *föld feletti* politizálásunkkal legalább annyit elértünk, mint ők. Mi szemtől szembe politizáltunk a hatalmon levőkkel, ami semmivel sem volt könnyebb, mint a *Beszélőben* üzeni nekik.”³ Hogy ezt a másik oldalról is hitelesítsük, amikor Kádár János 1986-ban párhuzamot vont az 56-os eseményekkel,⁴ akkor is megállapította, hogy a jelen levő ellenséges csoportosulások közül, ahogyan 1956 után, úgy 1986-ban is egyértelműen a népi-nemzeti radikális mozgalom, ahogyan fogalmazott, a nacionalisták a veszélyesebbek, hiszen ők számíthattak a legszélesebb társadalmi bázisra és támogatottságra.

2 Lásd erről Kádár János 1986. november 4-i beszédét. Idézi: M. Pintér Lajos: *Ellenzékben, 1968–1987*. Lakitelek, 2007, Antológia Kiadó, 157.

3 Csoóri Sándor 2006.

4 Kádár János 1986. július 1-jei beszédét közli Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék*. Dokumentumok. T-TWINS, 1995, 292–295.

A Lakiteleki Találkozó értékelésekor egyetlen szempontot szeretnék még kiemelni, amely választ adhat nemcsak a népi-nemzeti mozgalommal szembeni nyolcvanas évekbeli hatalmi fellépésekre, hanem e harmadik utas, sajátos nemzeti megoldás mai napig tartó negligálására is, például a magyar történelem ikonikus fordító napja 30. évfordulójának némaságára. Ahogyan az 1943-as Szárszói Találkozó, úgy az 1987-es Lakiteleki Találkozó legfőbb bűne ugyanis az értékelések során az volt a politikai vezetés szemében, hogy a kívánatos és egyedül üdvözítő politikai és kulturális berendezkedéssel szemben alternatívát kínált, ha tetszik, nem állt bele az idő diktálta fősodorba. A népi írók és a harmadik utas mozgalom képviselői 1943-ban, két évvel a vesztes világháború befejezése előtt, a hatalomba készülőkommunistákkal szemben, a balra kilendülő inga mozgásával ellentétesen, a paraszti-polgári demokrácia ideáját ajánlották egy feltétlen szovjet orientáció helyett, a Nyugat és Kelet között egyensúlyozó, a belső értékekre alapozó semlegesség lehetőségét. Az 1945-ös választások eredménye igazolta, hogy sikerrel. A lakiteleki népi-nemzeti ellenzék 1987-ben, két-három évvel a rendszerváltás előtt egy parlamentáris nemzeti-demokrata társadalom eszményét villantotta fel, egy feltétlen észak-atlanti dominanciájú, a globális pénzügyi világnak felajánlkozó orientációval szemben, a nemzeti adottságokra és a kétezer éves keresztény európai értékekre és hagyományokra építő modellét. Az 1990-es választás eredménye igazolta, hogy sikerrel. Előbbi kezdeményezést a szovjet csapatok és a kommunista párt erőszakszervezetei fegyverrel, utóbbit a baloldali-liberális pártok által átvett globális gazdasági hatalom intézményrendszere tarolta le. S tegyük hozzá, mindkettő felkészületlenül érte a belső politikai, szellemi elitet.

A harmadik utas népi mozgalom, majd a népi-nemzeti ellenzék e két találkozáson az egyedül üdvözítő, korábban a kommunizmus, később a globális kormányzás eszméjének állított versenytársat. Akárcsak a marxizmus, a kommunista diktatúrát váltani akaró globális gazdaság és politikai berendezkedés eszméje is – bár ez utóbbiból hiányzik az az „elrettentő nyíltság, amellyel a marxizmus, a nácizmus és a dzsihadizmus szemrebbenés nélkül kifejezésre juttatja, hogy uralma nem tűr alapvető ellenkezést” – azt a képzetet igyekezett kelteni, hogy az igazi demokratáknak nincs más választásuk, mint a globális kormányzáson alapuló liberális piacgazdaság működési modelljének feltétel nélküli átvétele. A nemzeti ellenzék a *Tiszatájtól, Mozgó Világtól* Lakitelekig, vagy ha tetszik, Szárszótól Lakitelekig, ezzel szemben annak a szuverenitásnak a gondolatát ápolta, amely a társadalom belső életére egy európai értelemben vett parlamentáris demokráciát, kifelé pedig egy szuverén nemzetállamiságot kívánt⁵ létrehozni.

A népi-nemzeti mozgalom és annak hetvenes-nyolcvanas évekbeli tevékenysége megtörte az ellenzéki monopóliumát, a Lakiteleki Találkozó megkérdőjelezte a baloldali marxizmus és a globális liberális kormányzás váltógazdálkodásának egyedüli lehetséges forogatókönyvét, az átalakulás folyamatára

5 Lásd erről John O' Sullivan: Szuverenitás vagy behódolás. *Magyar Szemle*, 2012, 7-8. szám.

alternatív megoldást rajzolt. Mindez talán öntudatlanul, valamiféle belső késztetés hatására alakult, hiszen a népi-nemzeti ellenzék akkor még nem sejtette – s ezért okozott számukra a monori szakítás hetekig tartó lelkiismereti válságot –, hogy a tervezett második monori találkozó és a demokratikus ellenzék által összeállított *Társadalmi Szerződés* című programtervezet értelme a demokratikus ellenzék vezető szerepének biztosítása egy limitált hatalmváltásban. A demokratikus ellenzék és az állampárti hatalmi struktúráján belül különböző szinteken elhelyezkedő személyek, csoportok és műhelyek közötti összjátékot érte váratlanul a népi-nemzeti mozgalom nyolcvanas évek közepére kialakított újfajta stratégiája, a második monori találkozó felrúgása, az Írószövetségben véghez vitt vezetéváltás, a Csurka–Csoóri–Nagy Gáspár által vállalt nyílt konfrontációk, egy új nyilvánosság megteremtése, a civil kisközösségek bekapcsolása mindezen folyamatokba, az önmeghatározás, végső soron a tényleges átalakulás igényének a megfogalmazása. Mindez azon irányzatok és programok kudarcát is jelentette, akik és amelyek abban minden bizonnyal egyetértettek, hogy a hatalomgyakorlók körében csak egy korlátozott váltást kell végbevinni, mely egyfelől lehetőséget teremtett volna arra, hogy az alkalmatlannak tartott és korát túlélő vezetőgárda egy részének helyébe új élcsapatot ültessenek, lehetőség szerint nagyobb és élesebb társadalmi megmozdulások nélkül, mert azok beláthatatlan és kontrollálhatatlan következményekkel járhatnak együtt, ahogyan jártak is, ha mással nem is, de az általuk megérdemelten megnyerendőnek tartott első választás elvesztésével. „...nem a rendszert gondolták lerombolni – írta Tellér Gyula, hanem a rendszernek a hatalomhoz és a hatalom adott formáihoz görcsösen ragaszkodó, a reformokat akadályozó, Rákositól és gárdájától 56-ban a hatalmat elvevő irányítóit, a plebejus 'múmiákat' (Kádár Jánost, Kis Károlyt, Biszku Bélát, Németh Károlyt, Gáspár Sándort, Pap Jánost, Czinege Lajost stb.) akarták leváltani, kiszorítani, eltávolítani.”⁶

Lakitelekkel – a második monori találkozó lemondásával – vált világossá, hogy a népi-nemzeti ellenzék nem fog segédcsoportként felzárkózni a demokratikus ellenzékhez. Ellenkezőleg, lehetséges forgatókönyvként tűnt fel, hogy a részleges hatalmváltást egy valódi rendszerváltásig is elviszi a népi-nemzeti ellenzék, a hiányzó társadalmi szerződés megkötéséig. S részt fog kérni az átalakulás hogyanjának és tartalmának meghatározásában is, egy olyan filozófiai, gazdasági, politikai-hatalmi intézményi felfogással, amely alapvetően eltért a liberális piacgazdaság eszméivel beoltott baloldali eszmerendszertől. Az átalakulás folyamatában szerepet kért egy alternatív erő, mely ezt a politikai irányzatot végül is ellökte az első szabad választások megnyeréséig. Sajnos nem sokkal tovább. Utólag mindezt megfogalmazhatjuk pontosan is: a népi-nemzeti ellenzék az évszázadok óta hiányzó, a társadalmi átalakulás biztosítékaként szolgáló társadalmi szerződést kívánt körvonalazni, amely meghatározta volna a társadalmi együttélés legfontosabb szabályait, a jogok és kötelességek, a javak

6 Tellér, i. m. 778.

és az esélyek, az anyagi, szellemi, kulturális és politikai erőforrások méltányos és igazságos elosztásának rendjét.

A demokratikus ellenzék Monorra előkészített *Társadalmi Szerződése* azért jelentett elfogadhatatlan alternatívát a népi-nemzeti ellenzék számára, mert éppen hogy nem ezt a közösen megalkotandó társadalmi szerződést kívánta elősegíteni. A *Társadalmi Szerződés* egy jól körülhatárolható politikai irányzat elitjének alapvetése volt, felhívás a hatalomgyakorlók közötti lehetséges paktumra, amely aztán néhány év múlva meg is köttetett. A *Társadalmi Szerződés* programtervezet politikatörténeti helye ezért nem értelmezhető másként, mint az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalások első szakaszát lezáró megállapodás alá nem írásának előzményeként. Mindkét lépés, előbb egy privilegizált, egyoldalú szerződés asztalra tétele, később egy kölcsönösen, jól-rosszul kialakult megállapodás elutasítása, ennek az írott/íratlan közösen létrehozott társadalmi szerződés megakadályozását jelentette.

Bár 1987-ben még szó sem eshetett többpártrendszerrel, Lakiteleken kimondatlanul is a koalíciós időkre emlékeztető, a Nemzeti Parasztpárt jobbszárnyától, a Kovács Béla Kisgazdapártján keresztül, a Demokrata Néppártig húzódó, a nyolcvanas évek nyugat-európai kereszténydemokrata pártjainak ideológiai világképére hasonlító középpárt képe körvonalazódott, összefoglalóan, egy olyan centrális erőter, amely egy stabil kormányzás alapját jelentette. Az MDF választási sikerét és a kormányalakítást ez az egy-két évvel korábban „összeállt” erőter szolgálta, amely nem egy „kultúrvilágtól” elrugaszkodott ideológiával, hanem alapjaiban az európai és a magyar történelmi hagyományokra, a görög-római filozófiára és a kereszténységre építkező, a kisközösségeket – a családot, az iskolát, a vidéki kisközösségeket – szem előtt tartó, a szolidaritásra támaszkodó eszme. Kevés gazdasági, jogi és társadalomtudományi szakmaisággal és fiatalsággal ugyan. Mindezt valóban nem foglalták pontokba, de kétség kívül létezett egy koherens gondolati-érzelmi egység, amelyet a harmincas évekbeli népi írók, Németh László, Illyés Gyula, Szabó Zoltán és Kovács Imre munkái alapoztak meg, s amelyet az 1945–46-os időkben a Nagy Ferenc, Kovács Béla vezette kisgazdapárt ültetett át egy modern államiság keretei közé Bibó, Kovács Imre és Farkas Ferenc parasztpárti támogatásával. Ebbe épült bele a hetvenes évekbeli, közép-európai, a csehszlovák és lengyelországi mozgalmak tapasztalatai, a hatvanas évektől az erdélyi és felvidéki kisebbségi és később a nyugati magyarság gondolatvilága. S bár Lakiteleken egy nagyon sokszínű társaság jött össze, amelynek tagjai később sok irányba tájékozódtak, de mégis körvonalazódott a XX. századi modern európai politikai élet nemzeti-konzervatív, jobb-közép oldala. A kísérlet gyengeségét nem a világkép hiánya jelentette akkor sem, hanem annak feldolgozottsági, tudatossági szintje, bizonytalan, határozatlan képvisellete. Talán az, hogy bár együtt állt a tudás, a felkészülés lehetősége, mégsem sikerült egységes világképpé rendezni mindezt, s hogy maga a mozgalom és később a párt sem állt bele ebbe a maga körvonalazta, alapvetően harmadik utas, ugyanakkor a modern kori kihívásokra is választ kínáló esz-

merendszer megvalósításába, ha úgy tetszik, feladta a társadalmi szerződés megkötésének igényét.

A népi-nemzeti ellenzékben a Lakiteleki Találkozón egy olyan átalakulási folyamat körvonalazódott, amely az 1947-ben megszakított történelmi folytonosságot felvéve, a magyarság történelmi és közjogi tradícióját felidézve a társadalmat vissza kívánta vezetni a magyar történelem és így az európai történelem főáramába. Ezzel a jogfolytonosságra törekvő állásponttal azonban nemcsak a kommunista párt és így az együttműködésre kész népi baloldal állt szemben, hanem az a demokratikus ellenzék is, amely maga is a marxista ideológiákban gyökerezett, a Kádári-időben szocializálódott, s amelynek a hatvanas-hetvenes évek baloldali nyugat-európai mozgalmi jelentették az igazodást és a mértéket. Számukra nemhogy 1848 vagy az 1945–1947-es koalíciós idők – nem azok páto-sza, sokkal inkább államjogi megoldásai – nem jelentettek semmit, de még az 1956-os forradalom hagyománya is csak életszakaszuk egy későbbi fázisában vált viszonyítási ponttá. Mindez előre vetítette az 1990-es első szabad választás egyik legfontosabb kérdését, nevezetesen, hogy annak tétje nem csupán az MSZMP pártállami hatalmának megbuktatása, s nem is feltétlenül az, amit a baloldali-liberális körök oly erősen sulykoltak, hogy most egy demokratikus európai berendezkedés és az elmaradott, „fehérlovas”, „mucsai” világ között kell választani, hanem sokkal inkább az, hogy egy nemzet életstratégiáját kell hosszú távra meghatározni. Lakiteleken vált világossá, hogy a nemzeti (népi) ellenzék és a demokratikus ellenzék a „törésvonal” két oldalán állnak, és a törésvonalat meghatározó nemzeti értékek és kérdésekre adott válaszok tekintetében a választóvonal nem az akkor hatalomban levők és az ellenzék között van feltétlenül.

Nem tudjuk mi lett volna az első szabad választás végeredménye, ha a második monori találkozó is létre jött volna a *Társadalmi Szerződés* alapvetésén, ha 1987 szeptemberében nem a Lakiteleki Találkozó valósult volna meg, s ha a nemzeti radikális ellenzék az utolsó pillanatban nem rúgja fel az egyoldalú és előre meghatározott együttműködést, ha az útkeresés nyolcvanas évekbeli folyamata nem fordul a lakiteleki önmeghatározás felé. Bár egy integráns és egy a történelmi jogfolytonosságra épülő szuverén nemzeti politikai berendezkedés kísérlete, egy széles körű társadalmi szerződés „megkötése” akkor megghiúsult, annyit azonban ennek a találkozóknak mindenképpen köszönhetünk, hogy legalább egy pillanatra – ahogyan 1945–1946-ban vagy az 1956-os forradalom napjaiban – felvillant az együvé tartozás élménye, a magyarság nemzeti identitás igénye és a parlamentáris demokrácia, egy szociális és szolidáris piacgazdaság intézményrendszerébe vetett hit és bizalom. A Lakiteleki Találkozó áttörést jelentett, a megállíthatatlan társadalmi szerveződések gyújtópontjává vált, tehát a többpártrendszer kialakulásának biztosan közvetlen előidézője és eredője, a rendszerváltás közvetlen előzménye. Három évtized múltán nagyon fontos kimondanunk, ha egy eseményhez kell a rendszerváltást kapcsolnunk, egy szimbolikus mozzanatot kell felidézzünk, akkor az kétségtől és bizonyosan a Lakiteleki Találkozó.

Visszatekintve a három évtizeddel korábban lejátszódó eseményekre, úgy tűnik, mintha történelmi léptékben is mérhető átejtésre készült volna egy kommunikációjában radikálisan kommunistaellenes ellenzék a hátszágukban tovább élő pártelit közreműködésével, akik valójában csupán hatalmi elitet kívántak váltani. Ez az új generáció megőrizte volna a rendszer alapvetően baloldali jellegét, hozzáigazítva azt a globális, liberális piacgazdaság működési keretéhez, korlátozva a konzervatív, keresztény és nemzeti elveket is ötvöző parlamentáris demokrácia intézményrendszerét, az emberi jogoknak az emberi méltóság megtartásához szükséges elemeit és törekvéseit. Az, hogy ma szervezett, kormányzó erőként nem baloldali-liberális eszmerendszeren alapuló erő irányítja Magyarországot, hogy ma szervezett, kormányzó erőként a világnormaként hirdetett globális kormányzással szemben a szuverén nemzetállamok együttműködésének gondolata, a hagyományos európai kereszténység értékrendje, egyáltalán a nemzetállami szuverenitás ideája politikai rendezőelv lehet, azt az utolsó pillanatban, talán más mozgalmak mellett, a népi-nemzeti mozgalom önmeghatározásának, a Lakiteleki Találkozó és a harmadik utas ellenzék új dimenziókat és tereket nyitó, a civil társadalomra épülő, legális ellenzéki politizálásának is köszönhetjük. Végül hadd idézzem talán a Lakiteleki Találkozó értelmét is meghatározó, Németh László 1943-ban mondott, de ma is érvényes szavait: „A végső cél ez lett volna: olyan radikális tábort állítani föl ebben az országban, amelynek nézeteit (s azokban a bennszülöttek valódi érdekeit) a ránk küldött megváltóknak is figyelembe kell venniük.”

